

Manisa Şer'iyye Sicillerinde Manzum Eserler

Ümran KARADENİZ^{a, b}, Kenan ERDOĞAN^c

Özet

Sicillât-ı şer'iyye, kadı sicilleri, mahkeme defterleri ve yaygın olarak şer'iyye sicilleri adıyla anılan defterler, kadı ya da naipler tarafından kaydedilen ilam, hüccet, vakfiye, berat ve ferman türünden belgeleri ihtiva etmektedir. Bu bakımdan şer'iyye sicillerinde bulunan belgeler genel anlamda Osmanlı hükümeti ya da devlet adamları tarafından kadılığa gönderilenler ile kadı ya da naipler tarafından düzenlenenler olarak iki kısma ayrılmaktadır. İhtiva ettiği belgeler açısından zengin konu çeşitliliğine sahip olan şer'iyye sicilleri, ekonomi, hukuk ve sosyal tarih alanında önemli kaynaklardır. Bunun yanında sicillerde, kadı, naip ya da katipler tarafından kaydedilmiş notlar ve şiirler de bulunmaktadır. Şiirler, yazarın kişinin kültür seviyesini ve ilgi alanını göstermenin ötesinde yazıldığı döneme dair malumat da verebilmektedir. Bu çalışmada, 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyye sicillerinde tespit edilen manzumeler ele alınacaktır. Manzumeleri yazan kadı ya da naipler hakkında malumat verildikten sonra manzum eserler, konunun daha iyi anlaşılması için günümüz Türkçesi ile açıklama ve serbest bir nesre çeviri usulüyle değerlendirilecektir. Bu anlamda Manisa'nın kültürel tarihine ilaveten Klasik Türk Edebiyatı alanına da katkı sağlanması amaçlanmıştır.

Anahtar Kelimeler

Manisa
Şer'iyye Sicilleri
Şii
18. yüzyıl

Makale Hakkında

Geliş Tarihi: 31.12.2022
Yayın Tarihi: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227663

Poetries in Manisa Court Registers

Abstract

Registers known as sicillât-ı şer'iyye, kadı registers, court registers and sharia registers, contain documents such as ilam, hüccet, vakfiye, berat and ferman recorded by qadi or naipts. In this respect, the documents in the sharia registers are generally divided into two parts as those sent to the qadi by the Ottoman government or statesmen and those issued by the qadi or naipts. Sharia registers, which have a rich variety of subjects in terms of the documents they contain, are important sources in the fields of economy, law and social history. In addition, there are also notes and poetries recorded by qadi, regent or clerks in the registers. Poetries can provide information about the period in which they were written, beyond showing the cultural level and area of interest of the person who wrote them. In this study, the poetries found in the Manisa sharia registers of the first half of the eighteenth century will be discussed. In this sense, it is aimed to contribute to the field of Classical Turkish Literature in addition to the cultural history of Manisa.

Keywords

Manisa
Court Registers
Poetry
18th century

About Article

Received: 31.12.2022
Published: 24.06.2023
Doi: 10.18026/cbayarsos.1227663

^a İletişim Yazarı: umran_kara@hotmail.com

^b Dr. Arş. Gör., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, umran_kara@hotmail.com , ORCID Numarası: 0000-0003-4968-9876

^c Prof. Dr., Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, kerdogan45@hotmail.com , ORCID Numarası: 0000-0002-6249-8030

Giriş

Osmanlı Devleti'nin askerî, siyasî, iktisadî, hukukî ve sosyal tarih alanlarında yapılan çalışmalar için önemli kaynak niteliği taşıyan şer'iyeye sicilleri, bilhassa şehir tarihi çalışmaları için vazgeçilmez eserlerdir. Bunun yanında ihtiva ettiği kayıtlar bakımından Osmanlı toplumunun edebî ve kültürel yönüne de ışık tutmaktadırlar (Çetin, 1987:60). Osmanlı idaresinde bulunan en küçük kaza birimine kadar her bölgede, belli bir usule göre düzenlenen bu defterler, i'lam, hüccet, berat ve ferman gibi muhtelif vesikaları içermektedir. Bu vesikalar arasında sefere ait emirler, bölgede görevli memurların azil, tayin veya nakil belgeleri, vergiler ve sancaktaki mukataaların tevcih beratlarının yanında kanun ve nizama ayıkırı davrananların duruşmaları, miras davaları, ölenlerin tereke kayıtları ile vakfiyeler gibi muhtelif kayıtlar bulunmaktadır. Bu bakımdan ait oldukları bölge için diğer Osmanlı arşiv belgeleriyle kıyaslanamayacak derecede zengin bir malzeme çeşitliliğine sahiptir (Akgündüz, 2009:21-22; Uğur, 2010:8-9; Uluçay, 1953:290-292; Tak, 2019:607).

Şer'iyeye sicillerinde, resmi belgelerin yanı sıra muhtelif not ve şiirler de yer almaktadır. Kadı, naip ya da katipler tarafından umumiyetle defterlerin cilt kapaklarının iç kısımlarına ya da ilk varaklarda bulunan boş yerlere kaydedilen bu notlar ve şiirler, kimi zaman da defterlerin orta kısımlarına kaydedilmiştir. Bu kayıtlar arasında doğum ve ölüm tarihleri, tayin ve atamalar ile tarihî olayların yanında yangın, sel, fırtına ve deprem gibi hadiselerle dair notlar da bulunmaktadır (Tak, 2019:607-608; Arıkan, 1990:101, 104-105; Ongan, 1958:X; Turan, 1976:225-226). Manzumeler ise genellikle göreve başlayan ya da görevden ayrılan kadı ya da naipler tarafından kaleme alınmış olup yazan kişinin kültür seviyesini ve hâlet-i rûhiyyesini yansıtmaktadırlar. Bu manzumeler, bazen tanınan şairlerin şiirlerinden parçalar olabildiği gibi kadı ya da naibin kendisi tarafından yazılmış, özgün eserler de olabilmektedir (Tak, 2019:608). Bu bakımdan şer'iyeye sicilleri üzerinde bu yönde yapılacak incelemeler, daha önce bilinmeyen şiirlerin gün yüzüne çıkmasını sağlayacağı gibi dönemin kadı ve naipleri hakkında da sınırlı olmakla birlikte bilgi edinilmesine imkan tanıyacaktır¹. Bu çalışmada, böyle bir gaye ile 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyeye sicilleri incelenmiştir.

Manisa şer'iyeye sicilleri, Batı Anadolu Tarihi araştırmalarında, en eski ve en zengin kaynaklardan biridir. Manisa sicillerinin araştırmacılar tarafından istifade edilebilir bir duruma getirilmesinde ise en büyük yükü Çağatay ULUÇAY'ın çektiğini belirtmek gerekmektedir² (Arıkan, 1990:99). Nitekim Manisa şer'iyeye sicillerindeki şiirler üzerinde çalışan ilk isim yine merhum Uluçay'dır. 1943 yılında Gediz dergisinde kaleme aldığı yazısında sicillerde rastladığı bir şiire yer veren Uluçay (Uluçay, 1943:6), 1949 yılında kaleme aldığı "*Manisa Kadıları ve Mahkemesi Teşkilatına Dair Notlar*" adlı çalışmasında da kadılar tarafından yazılmış şiirlere değinmiştir (Uluçay, 1949)³. Uluçay, bu çalışmaları ile ilk defa şer'iyeye sicillerinde yer alan manzumelere dikkat çekmiştir. Uluçay'dan sonra 1951'de Edip Ali BAKİ, "*Şeriye Sicillerine Göre Afyonkarahisar'da XVII, XVIII inci Asırlarda Meçhul Halk Tarihinden Yapraklar*" adlı çalışmasında Afyon sicillerinde kaydedilmiş olan şiirlere yer vermiştir (Baki, 1951). Yakın dönemde ise Alaaddin AKÖZ, Lârende kazasında görev yapmış bir kadı tarafından kaleme alınan şiiri, Lârende şer'iyeye sicilinde tespit ederek incelemiştir (Aköz, 2011). Son olarak bu konuda derleme mahiyetinde bir çalışma yapan Ekrem TAK, çalışmasını "*Kültür Tarihi Kaynağı Olarak Şeriye Sicilleri: Mahkeme Sicillerinde Şiirler*" başlığı ile yayınlamıştır (Tak, 2019). Bunun yanında daha önce Manisa şer'iyeye sicilleri üzerine hazırlanan tez ve araştırmalarda da şiirlerin bir kısmı neşredilmiştir (Ocak, 1977:42-43; Uluçay, 1953:297-298). Bu bakımdan çalışmamızda daha önce yapılmış olan bu araştırma ve

incelemeler de tekrar değerlendirilmiş; bu suretle söz konusu dönemde Manisa şer'iyye sicillerinde tespit edilen şiirler, şairleri ile birlikte ele alınmıştır.

Şair Kadılar ve Naipler

Kadılar

Kadı, insanlar arasında meydana gelen sorun ve davaları şer'î hükümler ile çözümlenmek üzere yetkili makam tarafından tayin edilen kimsedir (Atar, 2001:66). Osmanlı'da kadılar, şer'î mahkemelerde yargı görevini ifa etmenin yanında çok geniş kapsamlı yetkileri de haizdir. Bu anlamda kadılar, bir mahkeme yargıcı olduğu gibi aynı zamanda bir belediye başkanı, emniyet amiri, mülki amir ve halkın her konuda başvurabileceği sosyal güvenlik makamıydı. Osmanlı kadılarının görevleri, görev süreleri ve aldıkları ücretler gibi hususlar hakkında malumat bulunmakla birlikte onların şahsi hatıra, mütalaa ve gözlemlerinden günümüze ulaşanları oldukça azdır (Ortaylı, 1994:11, Ortaylı, 2001:69-70; Akgündüz, 2009:16). Bu bakımdan Osmanlı kadılarının düşünce ve gözlemlerine dair malumat elde edebildiğimiz önemli kaynaklardan biri, şer'iyye sicilleridir. Sicillerde, kadılar tarafından kaydedilmiş notlar ve şiirler, kadınların duygu ve düşünce dünyası hakkında malumat edinmemize imkan sağlamaktadır.

Şer'iyye sicillerinde yer alan bu not ve şiirler, kimi zaman oldukça kısadır. Nitekim 6 Kasım 1717 tarihinde (Gurre-i Zilhicce sene 1129) Manisa kadılığı görevi son bulan Abdülhadi Efendi (Ekinci, 2018:2809), son yaprağı mühürledikten sonra yalnız "Bu kadarmış şehri-*Mağnisâ'da âb u dânemiz*" diye yazmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/81-82; Uluçay, 1949:33). Abdülhadi Efendi, 16 Aralık 1716'da (Gurre-i Muharrem 1129) Manisa kadısı olarak göreve başlamış (Ekinci, 2018:2809; BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/2); kadılığı sırasında Manisa'da bir yangın vuku bulmuştur (Nisan 1717. BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/43). Abdülhadi Efendi'den sonra Manisa kadılığına daha önce Kayseri kadısı olan Lagarizâde Ahmed Efendi getirilmiş; onun da görevi yaklaşık bir yıl sürmüştür (Ekinci, 2018:2809; BOA.MŞH.ŞSC.d.6597/82). Abdülhadi Efendi, yalnızca dokuz ay Manisa kadılığı görevinde bulunmuştur. Abdülhadi Efendi'nin görevden alınmasına neden olan durum hakkında malumat bulunmamakla birlikte yazdığı kısa nottan da anlaşıldığı üzere kendisinin de bu azli beklemediği ve hüznü bir kabulleniş halinde olduğu anlaşılmaktadır.

Manisa'da incelenen dönemde tespit edilen manzumelerden yalnızca biri, bir kadı tarafından yazılmıştır. Bahsi geçen kadı, 1751-1752 yılları arasında Manisa kadısı olan Müminzâde Ahmed Hasib Efendi'dir. Bursa'da dünyaya gelen Ahmed Hasib Efendi'nin doğum tarihi hakkında malumat bulunmamaktadır. Bursa'da başladığı ilim hayatını devrin tanınmış ulemasından aldığı derslerle devam ettirmiş; 1716-1717 tarihinde müderris olmaya hak kazanmıştır. İlk olarak Bursa'daki Esediyîye Medresesi'ne müderris olarak tayin edilen Ahmed Hasib Efendi, 1735 yılında Bosna kadısı olarak görevlendirilmiştir. İlerleyen dönemde sırasıyla Kayseri, Tokat, Bağdat ve Manisa kadılıklarında görev yapan Ahmed Hasib Efendi, Manisa'da kadılık müddetini tamamladıktan sonra İstanbul'a dönmüş ve kısa bir süre sonra 1752'de vefat etmiştir. Çok iyi derecede Arapça ve Farsça bilen, edebiyat ve tarih bilgisi oldukça ileri olan Ahmed Hasib Efendi, manzum ve mensur eserler kaleme almıştır. Bunlar arasında en bilinenleri, *Silkü'l-Le'âl-i Âl-i Osmân*, *Dergeh-nâme*, *Miyâhiyye* ve *Ravzatü'l-Küberâ'dır* (İnan-Ekinci, 2014; Kut, 1989). Manisa kadılığından önce uzun süre Bağdat kadısı olarak görev yaptığı bilinen Ahmed Hasib Efendi'nin Bağdat kadısı olduğu dönemde de bazı manzumeler kaleme aldığı düşünülmektedir⁴ (BOA.C.ADL.92.5524; Sicil

205/ s.3, 33; BOA.TS.MA.d.6065; BOA.TS.MA.e.1182.27). Manisa şer'iyeye sicillerinde iki ayrı manzumesine rastlanan Ahmed Hasib Efendi'nin ilk manzumesini, kadılık görevine başladığında, pazardaki fiyatları belirlemesinden sonra yazdığı anlaşılmaktadır. Bahsi geçen manzumesi şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6623/s.72):

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün
De'b ü dîrîne üzre bâzârı
Yoklayıp şöyle buldum es'ârı

Belde a'yânı ittifâkı ile
Kıymeti oldu her şeyin cârî

Buldu erzâk-ı mü'min berekât
Merhamet kıldı hazret-i Bârî

Ahmed Hasib Efendi, manzumesinde pazarı yoklayıp fiyatları yani narhı belirlediğini ve bunu yaparken şehir âyânının da desteğini aldığını ve böylece her şeyin değerinin belirlendiğini ifade etmiştir. Osmanlı döneminde mal ve hizmet fiyatlarında devlet tarafından belirlenen üst sınır, narh olarak ifade edilmektedir. Taşralarda narh, kadı tarafından âyân ve eşrâfla görüşülerek belirlenip ardından yerleşim yerinin büyüklüğüne göre vali ve muhafız gibi bir vazifelinin onayı alınırdı (Kütükoğlu, 2006:390). Kadı Ahmed Hasib Efendi de kadılık görevine başladığı gibi bu anlamda pazarı kontrol etmiş ve fiyatları belirlemiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6623/s.76-77). Şair olması, bu hususu dahi manzume ile ifade etmesini sağlamıştır. Ahmed Hasib Efendi kadılık görevi sona erdiği zaman da bir manzume kaleme almıştır. Bu manzume ise şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.36-37):

Fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)
Hamdülillâh Hudâ-yı zi'l-in'âm
Kerem itdi Hasîbzâde temâm

Mansîb-ı sâdis idi Mağnisâ
Eylemişdim kabûle istiğnâ

Zabtını eyledi Hudâ tevfik
Her umûrumda avni oldu refik

Makdemimle zuhûr idüp hâlât
Tesmiye itdiler Ebü'l-Berekât

Bu ne lutf-ı amîm ü feyz ü sedâd
Görmedik böylesin demişdi ibâd

Hamdülillâh bu belde-i ra'nâ
Oldu sîr-âb-ı rızk u rahs u rehâ

Mütena'im olup sığâr u kibâr
Taşdı döküldü rızk-ile bâzâr

Nev-be-nev oldu halkı râhat-yâb

Oldu emn ü emân-ıla sîr-âb

Yanmadı nâr-ı zulm u gadre beşer
Anber ü ûd ile meğer micmer

Pek revâc üzre idi şer‘ullâh
Dest-i erbâb-ı örf olup kûtâh

Vaktimizde rezîl idi zaleme
Hiç ahâlisi düşmedi eleme

Kıldı hüsn-i sülûke Hakk tevîfik
Kıldı her bir murâdımı tahkîk

Kıldı tahbîb-i kalb-i ebrâra
Hayr-hâh oldular bu gam-hâra

Cümlesinden Hudâ ola râzî
Neye kâdir bu beldede kâzî

Hâsılı sevdi gâib u hâzır
Bu da tevîfik-i Hakk Teâlâ’dır

Nâibim dahi muhlis âdemdir
Her husûsa enîs ü mahremdir

O da tevîfik-i Hakk’a mazhardır
İstikâmetle nef’i ekserdir

Hubbi’l-mekîn eylemekle ‘afâf
Mağnisâ halkı eyleyüp insâf

Didiler böyle kâdî-i müşfik
Niçün olmaz inâyete lâyık

Hey meded hey meded ne derd-i derûn
Kasr-ı müddet bizi kılup dil-hûn

Zabtım on dört ay oldu gerçi temâm
Halka bir gün kadar gelüp eyyâm

Didiler kalsa bunda iki sene
Hak budur beldeye olur hasene

Çâremiz yok Hudâ muammer ide
Ne ise matlabı müyesser ide

Vakt-i memdûd pür-hûn ola maksûr
Hakk mükâfâtını ide mevfûr

Çünkü marzîleri değil halefin
Gadri şâmil o bâhir-i eşrefin

İkisinin de yâveri ola Hakk
Müntehâ-yı tarîke ola ehak

Her biri seyyid-i sahîh-neseb
Vâcibü'l-ihtirâm kân-ı edeb

Görmeye mesnedinde renc ü harec
Ola her biri kâdî-i mahrec

Müntehâ-yı tarîke vâsıl ola
İ'tilâ-yı merâma nâil ola

Yâ ilâhî bu belde-i ra'nâ
Taht-gâh-ı mülûk Mağnisâ

Olsun âfâtdan hemîşe masûn
Ola sükkânı dâimâ memnûn

Hakk emîn eyleye belâyâ[t]dan
Behre-yâb ola savb-ı devletden

Neb-be-nev adl-ile ola ma'mûr
Zulm-ile olmaya ebed makhûr

Gamdan âsûde olup a'yânı
Ola sükkânının nigehbânı

Ola hükkâmı gussadan âzâd
Bi'n-nebiyyi ve âlihi'l-emcâd

Harrerehû ez'afü'l-ibâd es-seyyid Ahmed Hasîb el-kâdî fi'l-mâzî el-arîf bi-Mü'minzâde. Gufira-lehû (Mühür)

Kadı Ahmed Hasib Efendi, Allah'a hamd ile başladığı şiirinde ismini *Hasîbzâde* olarak vermiştir. Mühür kısmında *Mü'minzâde* olarak tanındığını ifade eden kadı, şiirinde mahlas olarak *Hasîbzâde*'yi tercih etmiştir. Manzumenin başında, Allah'ın lütfuyla görevini tamamladığını söyleyen Ahmed Hasib Efendi, Manisa kadılığının altıncı memuriyeti olduğunu ve bu görevi kabul etmeye çekindiğini belirtmiştir. Şiirin devamında kendini öven şair, şehre gelişiyile bolluk ve bereketin arttığını, ahalinin "Bu ne bolluk, bereket ve ihsan! Böylesini görmedik" dediğini ve bu nedenle kendisine Ebu'l-Berekât (Bereket Babası) ismini verdiklerini ifade etmiştir. Manzumeye göre kadılığı döneminde bu güzel şehir, rızık ve

bolluğa doymuş; büyük-küçük herkes bol bol nimetlenmiş ve pazar rızıkla dolup taşmıştır. Bu dönemde Manisa halkı, yeni yeni rahat bulmuş ve kendini güvende hissetmiştir. Ayrıca şair, kadılığı döneminde halktan hiç kimsenin haksızlık ateşi ile yanmadığını belirtirken bu saptamasını şairane bir övgü ile daha da pekiştirerek eğer bu dönemde yanan biri varsa o da güzel koku vermesi maksadıyla ateşe atılan anber ve öd olduğunu ifade eder.

Ahmed Hasib Efendi, şiirinde *Pek revâc üzre idi şer'ullâh/ Dest-i erbâb-ı örf olup kûtâh* dizeleriyle dönemde ehl-i örften ziyade şeriatin değerli olduğunu kaydetmiştir. Ehl-i örf, Osmanlı Devleti'nde sancak ve eyaletlerde kanunnâmelerin uygulanmasını sağlayan ve bu husustaki uygulamaları denetleyen ulema dışındaki görevlileri ifade etmektedir. 16. yüzyıl sonlarından itibaren halk, çeşitli isimler altında yeni vergiler toplamak isteyen ehl-i örf hakkındaki şikâyetlerini kitleler halinde Dîvân-ı Hümâyûn'a bildirmiştir. Bunun üzerine devlet, bölge kadılarına sık sık gönderdiği fermânlarla ehl-i şer'in, ehl-i örfün tesirinde kalmadan yapılan haksızlıkları önlemesini ve reâyâyı ehl-i örfün zulmünden korumasını istemiştir (İpşirli, 1994:520). Bu hususun Ahmed Hasib Efendi'nin şiirine de yansıdığı görülmektedir. Nitekim ardından daha önce zulümle rezil olan halkın kendi zamanında hiç eleme düşmediğini ifade etmiştir.

Doğru yolda, dürüst ve namuslu olmasını nasip eden Allah, kadı efendinin her bir dileğini kabul etmiştir. Hakk kendisini Manisa halkına sevdirmiş; onlar kadı efendinin dert ortağı olup iyiliğini istemişlerdir. Hepsinden Allah razı olsun diyerek Manisa halkına dua eden kadı efendi, böyle kendisini seven ve yardım eden bir ahali olmasa bu şehirde bir kadı'nın gücünün hiçbir şeye yetmeyeceğini belirtmiştir. Nihayet yüce Allah'ın yardımıyla, orada olan ve olmayan herkesin kendisini sevdiğini ifade etmiştir. Akabinde naibinden bahseden Ahmed Hasib Efendi, onun da samimi halis biri olduğunu belirterek her konuda dostu ve sırdaşı olduğunu kaydetmiştir. Naibin de Allah'ın yardımına mazhar olup *istikâmetle* faydasının çokluğundan bahsetmiştir. İstikâmet kelimesi, dürüstlük, doğruluk, adalet, itidal, sadakat ve dürüstçe yaşama anlamlarında kullanılmakta olup aynı zamanda Allah'a itaat edip Hz. Muhammed'in sünnetine uyma şeklinde de açıklanmaktadır (Çağrı-Çuludâğ, 2001:348). Bu anlamda doğru, dürüst ve adaletli davranan naibin çokça faydasının olduğu anlaşılmaktadır.

Naibinden bahsettikten sonra bu defa kadılık görevinden ayrılışının halk üzerindeki etkisini anlatan kadı efendi, dürüst ve namuslu olan Manisa halkının bi'l-mekîn olanı yani kadılık makamında bulunanı dolayısıyla kendisini sevdiklerini ifade etmiştir. Burada şairin bi'l-mekîn ifadesini bilhassa tercih ettiği ve "Bir makamın şerefi, o makamda oturandan gelir" anlamındaki Arapça "Şerefü'l-mekân bi'l-mekîn" sözüne işaret ettiği açıktır. Ardından Manisa halkının kendisine bu anlamda hakkını teslim ettiklerini ifade eden Ahmed Hasib Efendi, halkın kadılık görevinin sona ermesine karşı verdiği tepkiyi onların dilinde şöyle aktarmıştır: "Böyle şefkatli, merhametli bir kadıya neden itibar edilmiyor, neden padişahın lütfuna mazhar olmuyor; kadılık müddetinin kısıllığı, içimizi kan ağlattı; Allah'ım bu nasıl bir gönül yarası, sen yardım et". Bunun yanı sıra kadı efendi, kadılık müddetinin on dört ay sürdüğünü; ancak halkın kendisinin iki sene kalmasının Manisa'ya büyük yararı olacağını söylediğini belirtmiştir. Bundan sonra önce Manisa halkının kendisi için ettiği dualara yer vermiş akabinde kendisi Manisa şehri ve halkı için dilek ve temennide bulunup dua ederek şiirini tamamlamıştır.

Kadı ve naipler tarafından bizzat kaleme alınmış manzume ve notların yanında sicillerde, onlar için yazılmış olanlar da bulunmaktadır. Bu anlamda Manisa'da bir kadı için kaleme

alınmış uzun bir manzume dikkat çekmektedir. 21 Eylül 1732'de Filibe payesi ile Manisa kadısı olan Osman Efendi, yirmi yedi gün sonra vefat etmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6609/1). Vefatı sonrasında kendisi için uzun bir manzume yazılmıştır. Uluçay, bahsi geçen kasidenin kadı Osman Efendi'ye değil, 1733 yılı Haziran'ında Manisa naipliğine tayin olunan Acemzâde Osman Efendi için yazıldığını ifade etmiştir (Uluçay, 1949:9). Bu duruma açıklık getirmek adına, şer'iyeye sicilleri takip edildiğinde Osman Efendi'nin Manisa kadısı olmasından kısa bir süre sonra yeni bir kadının tayin edildiği tespit edilmiştir. 20-29 Ekim 1732'de, daha önce Manisa'da kadılık görevini ifa etmiş olan Seyyid Abdullah Efendi'ye, Filibe payesiyle Manisa kadılığına tayin olduğu bildirilmiş ve Ocak 1733'te göreve başlaması istenmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6610/1). Acemzâde Osman Efendi ise Seyyid Abdullah Efendi, göreve başladıktan yaklaşık altı ay sonra Manisa naibi olarak tayin olunmuştur (BOA.MŞH.ŞSC.d.6610/91). Bu bakımdan bahsi geçen manzumenin Eylül 1732'de Manisa'da kadılık görevini ifa etmeye başlayan Osman Efendi için kaleme alındığı açıktır. 189 numaralı Manisa sicilinin ilk sayfasında yer alan bu manzume şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6609/1):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Sicillin sâhibi Osman Efendi göçdü ukbâyâ
Sezâdır lâne-sâz-ı adn ola Firdevs-i a'lâyâ

Fenânın bakmadı güلزârına fart-ı mahabbetten
Vücûdun sakladı ârâyış-i bâğ-ı tecellâyâ

Kemâl-i zühdile vahdet-nişîn olmak idi hâli
Tecerrüd üzre idi her işi bu bezm-i dünyâyâ

Olup seccâde-pirâ-yı şer'at adlile ammâ
Yine kuş gibi uçdı âşiyân-ı arş-peymâyâ

Yigirmi yedi gün bast eyleyüp seccâde-i şer'i
Netîce virmedin suğrâ vü kübrâ vü kazâyâyâ

Düzüp dest-i kazâ seccâde-i ahkâm-ı şer'in
Sicill-i ömrüne temmet yazılmış gitti uhrâyâ

Eğerci saldı sâye Mağnisa'ya olmadı mümted
Olup maksûre-i cennetde sâhib-şer'a hem-sâye

Cinânda hûr ü gilmân ile lezzet-yâb-ı zevk olsun
Ve gûr-endâz ola tâvûs-ı kudsîlerle tûbâyâ

Salâh-ı hâline şâ[hi]d değil mi killet-i meksi
İcâbet etmeye ezyâf her a'lâ vü ednâyâ

Hudâ uçmaktan bir ravza kilsun merkad-ı pâkin
Ola şehber-küşâ-yı mağfiret ihsân-ı Meolâyâ

Hudâyâ canını kuşluk zamânı eyledi teslîm

Likâ şevkiyle aslâ bakmadı hengâm-ı ferdâya

*Hudâ rûh-ı revânın şâd ide gül-zâr-ı cennetde
Du'â etmek gerekdir öyle bir memdûh mollâya*

*Vefâtın gûş edenler fevtime târîh yazsunlar
Uçup Osmân Efendi gitdi hâlâ sahn-ı me'vâya*

İlk mısradaki sicil sahibi Kadı Osman Efendi'nin "ukbaya göçtü"ğü söylenerek başlanan bu manzume, on üç beyitten oluşmaktadır. Sonunda da "târih yazsunlar" denilerek bir tarih manzumesi olduğu belirtilir. Nitekim tarih satırı ebced ile hesaplandığında mücevher tarih ile 1145 tarihini vermektedir ki bu da Osman Efendi'nin vefat tarihi olan 1732 yılına tekabül etmektedir⁵. Kıta nazım şeklinin gazelden farkı, matla ve mahlas beyti bulunmamasıdır. Ancak bu manzumede matla beyti vardır. Bu yönüyle farklıdır. Mahlas beyti ise kıtada zaten olmaz. İki beyitten uzun kıtalara kıta-i kebire denir (Aksoy, 2022:504). Bu yönüyle bu manzume, tarih konulu bir kıta-i kebiredir. Kıtada en çok vurgulanan onun şeriat hükümlerini adaletle icra etmesi, yani kadılık görevidir. Bu metinde altı defa geçer. Ayrıca yirmi yedi gün görev yapması, zahidliği ve iyiliği, mücerretliği ve kuşluk vakti vefat etmesi de verilen bilgiler arasındadır.

Manzumenin muhtevasına gelince hemen tamamında Osman Efendi'nin hayatı ve ölümü çevresinde yazılmıştır. Şair ilk mısradaki, en son mısradaki söylenmesi gerekeni yani Osman Efendi'nin vefatını söyleyerek başlıyor. Kıtanın devamında Osman Efendi'nin sicil sahibi yani kadı olduğu ve öteki dünyaya gittiği, Firdevs cennetinde yuva kurmaya layık olduğu, Allah'a duyduğu aşırı muhabbetten (muhabbetullah) dolayı dünyanın fani gül bahçelerine bakmadığı, varlığını ilahi tecellinin süslediği cennet bağına sakladığı, zaten dünya meclisinde tam bir zahid olarak yalnız ve bekâr yaşadığı belirtilmiştir. Sonrasında şair, Osman Efendi'nin şeriatin süslü seccadesinde adaletle iş görürken bir kuş gibi arşı ölçen (etrafında dönen) yuvasına uçtuğunu, yirmi yedi gün şeriat seccadesini yayarak görev yaptığını nihayet bu süre zarfında büyük ya da küçük hiçbir düşünce/söylemini sonuçlandıramadığını, kaza elinin (ilahi takdirin) şeriat hükümlerinin seccadesini düzerek ömür siciline tamam yazdığını ve böylece ahirete gittiğini, her ne kadar Manisa'ya saldırdığı gölge uzun olmadıysa da cennette şeriat sahibi (Hz. Peygamber) ile aynı gölgeyi paylaşacağını söyleyerek ardından Osman Efendi'ye dualar etmiştir. Manzumenin sonundaki dua kısmı şöyle açıklanabilir: Cennette huri ve gılmanlarla tam lezzet bulsun, türbesinde kutsi tavuslarla Tuba'ya uçsun, onun (dünyada) az durması salihliğine şahid değil mi? Çünkü misafirler, aşağıdan ve yukarıdan herkesin davetine icabet etmezler. Allah temiz kabrini cennetten bir bahçe kılsın. Mevla'nın bağış ve iyiliğine kanat açsın. Kavuşma şevkiyle asla yarının derdine bakmadı (düşmedi) ve kuşluk zamanı canını Allah'a teslim etti. Huda ruhunu cennetin gül bahçesinde şad eylesin. Böylesi övgüye değer bir mollaya dua etmek gerektir. Vefatını duyanlar ölümüne "Uçup Osman Efendi gitdi hâlâ sahn-ı me'vâya" dizesini tarih yazsınlar.

İncelenen dönemde Manisa'da yazanı bilinmeyen bir diğer manzume ise 1710 yılında Manisa kadılığına ve naipliğine ait tevcih tezkirelerinin altında yer almaktadır. 28 Haziran 1710'da Manisa kadılığı, önceden Rumeli kazaskeri olan Mirza Mustafa Efendi'ye, Manisa niyabeti ise Hatvanizâde Mehmed Efendi'ye tevcih olunmuştur. Bahsi geçen manzume, göreve yeni başlamış bir kadının, görevini layığıyla yerine getirmesi yönündeki dua ve

temennisini andırmaktadır. Bu anlamda Mirza Mustafa Efendi tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Manzume sicile şöyle kaydedilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6593/16; Uluçay, 1949:33):

*Yâ Rabb ilm-i şer'e muvâfık eyle
Tedbîri takdîre mutâbık eyle*

*Lutf u kereminden bana ver isti'dâd
Kapunda ubûdiyyete lâıyk eyle*

1710 yılında Manisa siciline kaydedilen bu manzumeyi günümüz Türkçesine şöyle çevirebiliriz: Ya Rabbi, şeriat ilmine uygun, münasip eyle. Tedbir ile takdiri birbirine uyumlu eyle. Lütuf ve cömertliğine bana (bu hususta) kabiliyet ver. Kapında kulluğa layık eyle.

Naipler

Naip, bir makamın sorumluluğunu asıl sahibinin yerine geçici bir müddet için yüklenen kimseyi ifade etmektedir. (Avcı, 2006:311). Osmanlı adlî teşkilatında kadı yardımcısı ve vekili olarak tanımlanan naipler, medrese eğitimi alarak bilhassa fıkıh alanında kendi kaza dairesindeki ihtilâfları çözebilecek seviyede tahsil görmüş ilmiye mensubu kimselerdi (İpşirli, 2006:312). Kadı, kaza dairesi dahilindeki her nahiyenin başına bir naip tayin ederdi. Naipler, kendi bölgeleri dahilinde kadı adına onun görevlerini görür, davalara bakar ve gerektiğinde keşfe çıkardı. (Ortaylı, 1994:44-45). Umumiyetle süresiz olarak tayin edilen naiplerin görev sürelerinin sona ermesi, naibi olduğu kadının azli ya da ölümüyle bağlantılı olabilirdi. Ancak bilgisizlikleri, yetersizlikleri ya da bir yolsuzluğa karışmaları gibi durumlarda da azledilirlerdi (İpşirli, 2006:312).

Naipler, vazifelerinin mahiyetlerine göre kadı naipleri, kaza naipleri, bâb naipleri, mevali naipleri ve ayak naipleri gibi farklı isimlerle anılırlardı (Uzunçarşılı, 1988:117). Osmanlı Devleti'nde büyük şehir kadılarının yardımcısı olan nâipler, bâb naibi olarak anılır ve bâb mahkemelerinde şehir kadısına vekâleten yardım eder, dava dinler ve karar verirdi (İpşirli, 1991:362). Manisa kadısı da merkez kaza ile merkez kazaya bağlı nahiyelere naip tayin etme hak ve salahiyetine haizdi (Uluçay, 1949:15).

Manisa'da bu dönemde dört naibin kaleminden çıkmış manzume tespit edilmiştir. Bu anlamda uzun manzumeler olmasa dahi şiire meyilleri ve istidadları olduğunu göstermeleri bakımından önemlidir. 18. yüzyılda Manisa'da görev yapmış naipler arasında manzume yazanlardan biri Mustafa Efendi'dir. Mustafa Efendi'ye naiplik görevi 27 Ekim 1726'da tevcih edilmiştir. Ancak yaklaşık iki ay sonunda 25 Aralık 1726'da naiplik görevi, Seyyid Abdülkerim'e verilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.184, 187). Mustafa Efendi'nin naipliğinin bu kadar kısa sürmesinin sebebi ile ilgili herhangi bir malumat bulunmamaktadır. Bununla birlikte Mustafa Efendi'nin yazdığı manzumeden önceki belge, Mart 1727 tarihlidir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.180). Bu bakımdan sicilde Seyyid Abdülkerim Efendi'nin mührünü ve ismini taşıyan bir belge tespit edilmediğinden Mustafa Efendi'nin daha sonra naiplik görevine devam ettiği akla gelmektedir. Ancak bu düşünceyi destekleyen herhangi bir belgeye rastlanmamıştır. Mustafa Efendi'nin yazdığı şiir ise şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6603/s.180):

*Mefâ'ilün fe'ilâtün mefâ'ilün fe'ilün (fa'lün)
Kadem basarsa yine ber-safâ-yı Mağnisâ
Ten-i nizârım idem hâk-i pâ-yı Mağnisâ*

*Düşer miydi yere elden metâ'ı hurşîdin
Bulaydı zerrece hüsn ü behâ-yı Mağnisâ*

*Menâzil almağa müştâk müşteri zühre
Eger olaydı felekde revâ-yı Mağnisâ*

*Verir hayât-ı safâ mürde dil olur zinde
Mesîh gibi nefes-i cân-fezâ-yı Mağnisâ*

*Nesîm geşt-i cihân etdi bulmadı mislin
Bu rûzgârda yokdur hevâ-yı Mağnisâ*

*Serîr-i işrede her biri bir şeh-i âlem
Cihânı 'aynma almaz gedâ-yı Mağnisâ*

*Safâ vü zevkde ahâlisi şâd kâm olsun
Emîn ola gam u hemden kazâ-yı Mağnisâ*

Temme'r-rakam ceffe'l-kalem fi hâze'l-makâm harrerehû el-fakîr Mustafa el-müvellâ hilâfeten. Gufira-lehû (Mühür)

“Mağnisâ” redifli bu yedi beyitlik manzume Manisa için yazılmış bir medhiyedir. Divan şairlerinden Nâbi, Birrî ve Seyyid Vehbi de Manisa şehrini öven Manisa redifli manzumeler kaleme almışlardır (Koyuncu, 2019:490-491; Bilkan, 2011:146-148; Erkul, 2000:162-164; Dikmen, 1991:516-517). Bu anlamda Naip Mustafa Efendi'nin bahsi geçen manzumelere bir nazire yazdığı söylenebilir. Nitekim Naip Mustafa Efendi'nin kaleme aldığı manzumenin vezni ile diğer şairlere ait Manisa redifli manzumelerin vezni aynıdır (Bilkan, 2011:146; Erkul, 2000:162; Dikmen, 1991:516). Mustafa Efendi'ye ait manzumenin beyitlerini şöylece günümüz Türkçesine çevirebiliriz: “Eğer yine bir Manisa eğlencesi (baharı) ayak basarsa (gelirse) bu zayıf vücudum Manisa'nın ayak toprağı olsun (bu zayıf vücudum Manisa'ya feda olsun). Güneş, Manisa'nın değer ve güzelliğinden zerre kadar istifade etseydi değeri böyle düşmezdi yahut durakları geçmeye can atan Müşteri (Jüpiter) ve Zühre (çoban yıldızı=çulpan, Venüs) felekte Manisa'ya layık/denk olsaydı, daha değerli olurlardı/bu durakları geçerlerdi. Gönle ferahlık veren Manisa, Mesih (Hz. İsa) gibi saf bir hayat verir ve ölü gönüller canlanır. Rüzgâr bu zamanda dünyayı dolaştı(ysa da) Manisa'nın havasının bir benzerini bul(a)madı. Manisa'nın dilencilerinin bile dünya gözüne görünmez, eğlence yerinde her biri dünyanın şahıdır. Manisa kazasının ahâlisi gam ve kederden uzak olsun, zevk ve safa ile mutlu olsun.

18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa sicillerinde tespit edilen bir diğer manzume ise Naip İbrahim Efendi tarafından yazılmıştır. Naiplik görevi kendisine 10 Nisan 1739'da tevcih edilmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6613/s.116). Bunun yanında İbrahim Efendi'nin görev süresini tayin etmek mümkün olmamıştır. Ancak Mart 1741'de, Hafız Mehmed Efendi'nin naip olduğu anlaşılmaktadır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6612/s.157). Bu bakımdan İbrahim Efendi'nin 1739-1741 yılları arasında naiplik yaptığı düşünülebilir. İbrahim Efendi'nin sicile kaydettiği manzume şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6613/s.61):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Şarab-ı azl içmekden döner sanma beni sâkî
Değildir mansıb-ı dünyâ cihânda kimseye bâkî

Temme'l-kelâm fi hâze'l-makâm nemekahû el-abdu'l-fakîr ileyhi azze şanuhû İbrahim en-nâibu bi-medîne-i Mağnisâ el-mahmiyye. Gufira-lehû (Mühür)

İbrahim Efendi'nin bu beyti azl ve nasb gelgitinde yaşayan kadı ve naiplik gibi devlet görevlerinde bulunanlar tarafından söylenmiş çok anlamlı bir beyittir. Beyti günümüz Türkçesi'ne şöyle çevirebiliriz: Ey saki, başımın azil şarabından dolayı döndüğünü sanma. Çünkü dünya mansıbı cihanda kimseye baki değildir. Bu beyitin, bir sehl-i mümteni ile yani kolayca ve hikmetli söylenişiyile dilden dile dolaştığı söylenebilir. Zira aynı beyit farklı mahkemelerde görev yapan kadı ve naipler tarafından da sicillere kaydedilmiştir. 1745'te Adana kadısı ve 1782'de Afyonkarahisar kadısı görevden ayrılırken aynı dizelerle duygularını ifade etmiştir (Tak, 2019:615, 617; Taş, 1998:185; Baki, 1951:120). Şer'iyeye sicillerinde yer alan manzumelerin kimi zaman bilinen şiirlerden parçalar olabildiği daha önce ifade edilmişti. Burada kadı ya da naiplerin hafızalarında bulunan ya da yazılı bir kaynaktan uygun gördükleri şiirleri alıp sicillere kaydettiğini söylemek mümkündür. Bunun yanında kimi manzemelerin de kadı ya da naibin kendisi tarafından yazılmış, özgün eserler oldukları hususunda şüphe bulunmamaktadır.

Manisa'da 1745-1746 yılları arasında bir yıl naip olan Arabzâde Mustafa Efendi de bir manzume kaleme almıştır. Mustafa Efendi'den önce Tophaneli adıyla tanınan Abdülfettah b. Şeyh Mehmed Efendi, sonrasında ise Makbulzâde Süleyman Efendi naip olmuştur. Birer yıl süreyle hizmet eden bu naipler döneminde Manisa kadılığı görevini ise eski Anadolu Kazaskeri olan Halil Efendizâde Mehmed Said Efendi ifa etmiştir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6620/s.2, 41, 47; BOA.MŞH.ŞSC.d.6621/s.33, 65, 71). Arabzâde Mustafa Efendi naiplik görevinden ayrılırken sicile duygularını şu dizelerle aktarmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6621/s.33):

Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün Mefâ'îlün
Bi-hamdillâh ki hayr-ıla sukûkum irdi encâma
Ana sehiv olmadı benden meğer kim eyleye hâma

Ola Hakk şâkir-i râzî bu şehrin cümle halkından
Safânuz gün-be-gün artsun dedik ber-hâs-ıla 'âma

Harrerehû el-fakîr Mustafa Arabzâde el-müvellâ-hilâfeten bi-medîne-i Mağnisâ el-mahmiyye. Gufira-lehû (Mühür)

Arabzâde Mustafa tarafından yazılan bu iki beyti günümüz Türkçesi ile şöylece ifade edebiliriz: Şükürler olsun ki belgem hayırla sona erdi. Kalem yanlış yaptıysa bilmiyorum ama benden ona bir sehiv ve hata olmadı. Bu şehrin bütün insanlarından Hak razı olsun, teşekkür ederim. Neticede bütün halka "safanız gün-be-gün artsın" dedik.

Sicillerde tespit edilen bir diğer manzume ise 1751-1752 yılları arasında Manisa naibi olan Abdullah Efendi tarafından yazılmıştır (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.35; Uluçay, 1953:298). Abdullah Efendi, Manisa kadısı Müminzâde Ahmed Hasib Efendi ile aynı dönemde görevde bulunmuştur. Kadı ve naip, görevden ayrılırken birer manzume yazmışlardır. Nitekim yukarıda, kadı Ahmed Hasib Efendi'nin manzumesinden bahsedilmiştir. Bunun yanında, naip Abdullah Efendi'nin yazdığı manzumeyi, Uluçay'dan aktaran Ekrem TAK, muhtemelen sehven söz konusu manzumenin kadı tarafından kaleme alındığını ifade

etmiştir (Tak, 2019:616). Abdullah Efendi'nin manzumesi şöyledir (BOA.MŞH.ŞSC.d.6625/s.35):

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
Bâb-ı lutfundan cenâb-ı hâlık-ı hayru'l-beşer
Eylemiş fasl-ı kazâyâdan bu mikdârı kader

Mazhar-ı tevfik-i Rabbânî olup ahkâmda
Eyledim hatm-i sicill-i şer'e bu nazmı eser

Harrerehû el-fakîr ilâ rabbihî el-ganî el-kadîr azze şânuhû Hacerîzâde Abdullah el-nâib bi-medîne-i Mağnisâ sâbıkâ. Gufira-lehû ve li-vâlideyhî (Mühür)

Naip Abdullah Efendi'nin yazmış olduğu manzumeyi günümüz Türkçesi ile şöyle ifade edebiliriz: İnsanların en hayırlısının yaratıcısı olan Cenab-ı Hakk, iyilik kapısından, yargı hususundaki görevim için bu kadar mikdarı/zamanı takdir eylemiş. Hükümlerde Cenab-ı Hakk'ın yardımına nail olup bu manzume ile şer'iyye sicilini bitirdim.

Tartışma ve Sonuç

Şer'iyye sicilleri, bilhassa şehir tarihi çalışmaları için önemli kaynaklar olmanın yanında Osmanlı toplumunun edebî ve kültürel yönüne ışık tutan kayıtlar da ihtiva etmektedir. Zengin bir malzeme çeşitliliğine sahip olan bu defterlerde, resmi belgelerin yanı sıra muhtelif not ve şiirler de yer almaktadır. Manzumeler genellikle göreve başlayan ya da görevden ayrılan kadı ya da naipler tarafından kaleme alınmıştır. Bu bakımdan şer'iyye sicilleri üzerinde bu yönde yapılacak incelemeler, daha önce bilinmeyen şiirlerin gün yüzüne çıkmasını sağlayacağı gibi dönemin kadı ve naipleri hakkında da sınırlı olmakla birlikte bilgi edinilmesine imkan tanıyacaktır. Bu çalışmada, böyle bir gaye ile 18. yüzyılın ilk yarısına ait Manisa şer'iyye sicilleri incelenmiştir. Neticede yedi ayrı manzume tespit edilmiştir. Bu manzumelerden birini bir kadı, dördünü ise farklı naipler kaleme almıştır. İki manzumenin ise şairi belirlenememiştir.

Manisa'da görev yapan kadı ya da naipler tarafından yazılan ya da onlar için yazılmış olan manzumeler incelendiğinde öncelikle yargı görevini icra eden bu kimselerin adil, salih ve buldukları makama layık oldukları anlaşılmaktadır. Umumiyetle manzumelerde bu husus dile getirilmekle birlikte halk ile ilişkilerinin de iyi yönde olduğu görülmektedir. Bu anlamda incelenen dönemde Manisa halkının şehirde görevli kadı ve naiplerden memnun olduğu söylenebilir. Bunun yanında Manisa'da görevlendirilmiş kadı ve naiplerin de Manisa şehrini ve halkını sevdikleri ve görevleri müddetince halkın olumlu tutum ve davranışlarıyla muhatap oldukları ifade edilebilir. Manzumelerde dikkati çeken bir diğer husus ise yargı makamında görevli olanların birbirleri ile iyi ilişki içinde olmalarıdır. Kadı Ahmed Hasib Efendi'nin yazdığı manzumede bilhassa naibini her konuda dostu ve sırdaşı olarak ifade etmesi, kadı ve naiplerin birbirleriyle iyi anlaşan, iyi birer dost ve sırdaş olduklarını göstermesi bakımından önemlidir. Her kadı ve naibinin benzer şekilde iyi anlaşmalarını söylemek mümkün değilse de en azından Ahmed Hasib Efendi ile naibi Abdullah Efendi'nin oldukça iyi anlaşmaları ve şehirde yargı görevini birlikte layıkıyla yerine getirdikleri açıktır.

Kadı Müminzâde Ahmed Hasib Efendi'nin Manisa şer'iyye siciline kaydetmiş olduğu manzume ise ayrı bir öneme sahiptir. Zira Ahmed Hasib Efendi'nin kaleme aldığı muhtelif eserler hakkında malumat sahibi olunmakla birlikte bu çalışmada daha önce rastlanmamış bir manzumesi ortaya çıkarılmıştır. Ahmed Hasib Efendi'nin daha önce kadı olarak

bulunduğu bölgelere ait sicillerde de benzer manzumelerinin bulunması muhtemeldir. Bu anlamda yapılacak çalışmalarda şer'iyye sicillerinin bilhassa incelenmesi gerektiği açıktır. Manzume yazan naipler arasında ise Mustafa Efendi, Manisa redifli manzumesi ile dikkat çekmektedir. Kendisinden önce Manisa redifli manzumeler kaleme almış başka divan şairleri olduğu da göz önüne alındığında Mustafa Efendi'nin bu manzumelere bir nazire yazdığı söylenebilir.

Sonuç olarak, 18. yüzyılın ilk yarısında Manisa'da görev yapmış kadı ve naiplerden bazısının şiir yazma konusunda istidadı olduğu ve kendilerini yazdıkları bu manzumelerle ifade ettikleri anlaşılmaktadır. Şiirlerde esas olarak kadılık ya da naiplik görevinin iyi bir şekilde yerine getirilmesi yönündeki istek ve temenniler ile Manisa şehri ve halkına karşı duyulan muhabbet dikkati çekmektedir. Bunun yanında Manisa'da vazifelendirilmiş olmaktan şikayet eden kadı ya da naibe rastlanmamış olup en azından incelenen dönemde kadı ve naiplerin Manisa'da rahat bir yaşam sürmüş oldukları söylenebilir.

Kaynakça

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Meşihat Defterleri (BOA.MŞH.ŞSC.d.), nr.6593, 6597, 6603, 6609, 6610, 6612, 6613, 6620, 6621, 6625
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Cevdet-Adliye Tasnifi (BOA.C.ADL), nr. 92.5524
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Defterleri (BOA.TS.MA.d.), nr.6065
- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Topkapı Sarayı Müzesi Arşivi Evrakı (BOA.TS.MA.e.), nr.1182.27
- AKGÜNDÜZ, Ahmet (2009). İslâm hukukunun Osmanlı Devleti'nde tatbikî: şer'iyye mahkemeleri ve şer'iyye sicilleri. *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, 14, 13-48.
- AKÖZ, Alaaddin (2011). Ma'zûl bir Osmanlı kadısının duyguları ya da bir kadı şiiri. *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, III, 15-22.
- AKSOY, Hasan (2022). Kıta. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 25, 504-505.
- ARIKAN, Zeki (1990). Manisa'nın 1 numaralı şer'iyye sicilindeki Osmanlı tarihi. *Osmanlı Araştırmaları*, X, 99-136.
- ATAR, Fahrettin (2001). Kâdı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 66-69.
- AVCI, Casim (2006). Nâib. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 311-312.
- BAKİ, Edip Ali (1951). *Şeriye sicillerine göre Afyonkarahisar'da xvü, xvüü inci asırlarda meçhul halk tarihinden yapraklar*, Afyon:Yeni Matbaa.
- BİLKAN, Ali Fuat (2011). *Nabi divânı*, 1, Ankara:Akçağ Yayınları.
- ÇETİN, Osman (1987). Bursa şer'î mahkeme sicillerinden notlar. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, II/2, s. 59-71.
- DİKMEN, Hamit (1991). *Seyyid Vehbi ve divanı'nın karşılaştırmalı metni* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Ankara Üniversitesi, Ankara.
- EKİNCİ, R (Yay. Haz.). (2018). *Şeyhî Mehmed Efendi, Vekayiu'l-Fuzalâ, Şeyhî'nin Şakâ'ik Zeyli*. 3, İstanbul:TYEKB Yayınları.

- ERKUL, Rasih (2000). *Manisalı Birrî Mehmed Dede hayatı, eserleri, edebî şahsiyeti ve dîvânı*, Manisa:Manisa Valiliği Yayını.
- İNAN, Göker-EKİNCİ, Ramazan (2014). HASİB, Mü'min-zâde Ahmed efendi. *Türk Edebiyatı İsimler Sözlüğü* (Erişim Tarihi:06.11.2022, <http://teis.yesevi.edu.tr/madde-detay/hasib-muminzade-ahmed-efendi>)
- İPŞİRLİ, Mehmet (1991). Bab mahkemesi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 4, 362.
- İPŞİRLİ, Mehmet (1994). Ehl-i örf. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 10, 519-520.
- İPŞİRLİ, Mehmet (2006). Nâib-Osmanlılarda. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 312-313.
- KOYUNCU, Fatih (2019). Divan şairlerinin gözüyle Manisa. *Prof. Dr. Mehmet Arslan'a Armağan*, Sivas: Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları.
- KUT, Günay (1989). Ahmed Hasib efendi. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 2, 87-88.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat (2006). Narh. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 32, 390-391.
- ORTAYLI, İlber (2021), *Hukuk ve idare adamı olarak osmanlı devletinde kadı*, İstanbul: Kronik Yayınları.
- ORTAYLI, İlber (2001), Osmanlı Devleti'nde kadı. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 24, 69-73.
- OCAK, Mehmet Masum (1977). *Manisa kadılığı 189 no'lu şer'îye sicili defterine göre Manisa'nın sosyal ve iktisadî durumu (1145/1732)*, (Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi, İzmir). Erişim adresi: <http://tez2.yok.gov.tr/>
- TAK, Ekrem (2019). Kültür tarihi kaynağı olarak şeriye sicilleri: mahkeme sicillerinde şiirler. *Vakıf İnsan Prof. Dr. Hikmet Özdemir Armağanı*, Ed. Ü. Aslan, H. Taş, İstanbul:Kriter Yayınevi, 607-623.
- TAŞ, Kenan Ziya (1998). Arşiv malzemesi olarak şeriye sicilleri ve taşra üniversitelerinde tarih araştırmaları. *I. Milli Arşiv Şurası, (Tebliğler-tartışmalar: 20-21 Nisan 1998 Ankara)*, Ankara:Başbakanlık Milli Arşiv Genel Müdürlüğü Yayınları, 175-186.
- TURAN, Şerafettin (1976). Şer'iyye sicillerinin tarihî kaynak olarak önemi. *Studi Preottomani E Ottomani Atti del Convegno di Napoli, (24-26 Settembre 1974)*, Napoli: Istituto Universitario Orientale, 225-226.
- ULUÇAY, Çağatay (1953). Manisa şer'îye sicillerine dair bir araştırma. *Türkiyat Mecmuası*, X, 287-298.
- ULUÇAY, Çağatay (1943). Hamamî zadenin manisa şiiri. *Gediz*, 6 (63), 6.
- ÇAĞRICI, MUSTAFA- ULUDAĞ, SÜLEYMAN (2001). İstikamet. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, 23, 348-349.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı (1988). *Osmanlı devletinin ilmiye teşkilatı*. Ankara:Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara.

Açıklamalar

1. Osmanlı kadıları hakkında günümüze ulaşan şahsî hâtıra ve gözlem gibi malzeme hemen yok denecek kadar azdır (Ortaylı, 2001:69). Bu bakımdan şer'iyeye sicillerinde yer alan notlar ve şiirler, kaleme alan kadı ve naipler hakkında az da olsa sağladıkları bilgiler bakımından oldukça kıymetlidirler (Aköz, 2011:15-22; Tak, 2019:607-623).

2. Manisa şer'iyeye sicilleri, şer'i mahkemelerin kapatılmasından sonra Muradiye Camii'ne konulmuştur. 1938 yılında Manisa savcılığında aldığı izin sonrasında Çağatay ULUÇAY, bu belgelerin tasnifi ve ciltlenmesi üzerinde büyük çaba harcamıştır. Nihayet siciller, 1946 yılında istifade edilebilir bir arşiv haline getirilmiştir (Uluçay, 1953:286-287).

3. Çağatay ULUÇAY, "Manisa Kadıları ve Mahkemesi Teşkilatına Dair Notlar" adlı çalışmasını, 1949 yılında tamamlamış ve Türk Tarih Kurumu'na teslim etmiştir. Ancak eser, hala yayınlanmamıştır. Bahsi geçen eser, Türk Tarih Kurumu Kütüphanesi'nin Telif Eserler kısmında muhafaza edilmektedir. Kurum ile yaptığımız görüşme sonrasında, eserin kısa zamanda yayın hayatına geçirilmesinin planlandığı öğrenilmiştir.

4. Bağdad kadısı Müminzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi'ye 11 Nisan 1751'de Manisa kadılığı tevcih olunmuş ve 26 Mayıs 1751'de Manisa kadılığı görevine başlamıştır. (C.ADL.92.5524; Sicil 205/ s.3, 33). Müminzâde Seyyid Ahmed Hasib Efendi uzun süre Bağdad kadısı olarak görev yapmıştır. 1747 yılında vefat eden Bağdad valisi Hasan Paşazâde Ahmed Paşa'nın muhalledatından İstanbul'a nakledilen mücevheratın müfredat defterinde, Ahmed Hasib Efendi'nin imzası bulunmaktadır (TS.MA.d.6065). Bunun yanında Bağdat valisinin vefatının manzum olarak kaydedildiği bir belgede bu imza bulunmaktadır (TS.MA.e.1182.27). Bu manzumeyi kimin kaleme aldığı bilinmemekle birlikte o sırada Bağdat kadısı olan Ahmed Hasib Efendi tarafından yazılmış olması muhtemeldir. Şiirde vezin ve anlam bakımından birtakım aksaklıklar olduğu görülmektedir. Dörtlük şeklinde ve hece vezniyle yazılmış olan şiir şöyledir:

Ömrüm tamâm oldu ey gâzi hünkârım
Öksüz kaldı Bağdad bil pâdişâhım
Bunca demdir eyledim düşmâna ilgâr
Mâtemdedir Bağdâd bil pâdişâhım

Niçe zamân eyledim hıfz [u] hurâset
Yakdı ecel şerbeti derûnum gâyet
Tûğlarım kethüdâma eyle inâyet
Hicrândadır Bağdâd bil pâdişâhım

Almış idim uryânî zarb destime
Rüstem-i Zâl olsa gelmezdi üstüme
Sülaymân kethüdâyı oturdun postuma
Düşmân gâlibdir bil pâdişâhım

Gelmedi bu cihâna benim akrânım
Şu fânîde kaldı hezâr nişânım
Yedi iklim dört kûşede söylendi nâmım
Arslanlarım garîb kaldı bil pâdişâhım

Bağdâd ellerine düşdü bir figân
Geldi ecel ne çâre bulmadım dermân
Boş komaz yerimi kethüdâ Süleymân
İhsân eyle tûğlarım vir pâdişâhım

Nâr-ı firâkım ile yanıyor Bağdâd
Burc-ı evliyâdır vatanım serhâd
Bin yüz altmış Şevvâl'de eyledim vefât
Yazanın bağı yanıkdır bil pâdişâhım

5. Manzumenin tarih satırının ebced ile hesaplamasındaki katkılarında dolayı Doç Dr. Ramazan EKİNCİ'ye teşekkür ederim.